Pamukkale Divinity

e-ISSN: 3149-9163
issue 1, spring 2026, 1-9.
https://doi.org/10.17859/paudiv.1978144

Canlıların Oluşumuna Dair Açıklamanın Ahlâka Etkisi: Aristoteles ve İbn Sînâ'da Dişilik ve Erillik*

The Impact of Explanations of Generation of Animals on Ethics: Femaleness and Maleness in Aristotle and Ibn Sīnā

Kübra Bilgin Tiryaki
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi, İstanbul, Türkiye.

Araştırma Makalesi
Research Article

Süreç/Process
Geliş/Received: 15/02/2026
Kabul/Accepted: 09/06/2026

Etik Beyan/Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanması sırasında etik ilkelere uyulmuştur. Ethical principles have been adhered to during the preparation of this study.

İntihal/Plagiarism
intihal.net

Hakem Değerlendirmesi/Review
Çift kör hakem. Double blind.

Çatışma/Conflicts of Interest
Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansal Destek/Grant Support
Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. No funds, grants, or other support was received.

Öz

Canlıların oluşumuna dair fiziksel açıklamaların ahlâk teorilerini nasıl şekillendirdiği, bilhassa çağdaş Aristoteles yorumculuğunda önemli tartışma alanlarından birisidir. Bu çalışma, Aristoteles'in *Canlıların Oluşumu Üzerine* (*Peri Zôôn Genêseôs/ De Generatione Animalium (GA*) adlı eserinde ortaya koyduğu üreme teorisini, kadının ahlâkî statüsünün temellendirilmesi bağlamında ele almakta ve bu yaklaşımı İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ/ Kitâbü'l-Hayevân*'daki yorumlarıyla karşılaştırmaktadır. Çalışma, Aristoteles'in dişilik ve erillik ayrımının yalnızca fiziksel/biyolojik bir çerçeveyle sınırlı kalmayıp ve bu çerçevenin ahlâk anlayışını doğrudan etkilediğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, İbn Sînâ'nın Aristotelesçi üreme modelini ne ölçüde benimsediği ve kendi felsefî sistemi içinde nasıl dönüştürdüğü incelenmektedir. Özellikle meni ve menstrüal kan üzerinden açıklanan fiziksel oluşum teorisinin, kadının erdemler ve erdemsizlikler karşısındaki konumuna etkisi analiz edilmektedir. Makalenin temel iddiası, İbn Sînâ'nın fiziksel açıklama bağlamında teorik düzeyde Aristoteles'ten kısmen ayrışmasına rağmen, kadının ahlâkî konumlandırılması açısından onunla büyük ölçüde örtüştüğüdür. Bu ortaklığın en belirgin yansıması, kadının aile içindeki rolü ve ona atfedilen erdemler üzerinden ortaya çıkmaktadır. Metin analizi ve karşılaştırmalı yöntemle yürütülen çalışma, fiziksel oluşum teorilerinin ahlâkî hiyerarşilerin kurulmasındaki belirleyici rolünü göstermeyi amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Canlıların Oluşumu, Üreme, Erillik-Dişilik, Ahlâkî Statü

Abstract

How physical explanations of the origin of living beings inform moral theory has become a major topic of debate, particularly in contemporary Aristotelian scholarship. This study examines Aristotle's theory of reproduction, as presented in *Generation of Animals* (*Peri Zōōn Geneseōs / De Generatione Animalium*), in relation to the construction of women's moral status, and compares it with Ibn Sīnā's interpretations in *al-Shifā' / Kitāb al-Ḥayawān*. The study argues that Aristotle's distinction between the femaleness and the maleness is not confined to a purely biological framework but directly shapes his understanding of morality. In this context, it investigates the extent to which Ibn Sīnā adopts the Aristotelian model of reproduction and how he transforms it within his own philosophical system. In particular, the analysis focuses on how the theory of physical formation—articulated through the roles of semen and menstrual blood—affects the positioning of women with respect to virtues and vices. The central claim is that, although Ibn Sīnā partially departs from Aristotle at the level of physical explanation, he largely converges with him in the moral positioning of women. This convergence is most clearly reflected in the roles assigned to women within the family and in the virtues attributed to them. Drawing on textual analysis and comparative methodology, the study aims to demonstrate the decisive role of theories of physical formation in the construction of moral hierarchies.
Keywords: Islamic Philosophy, Generation of Animals, Reproduction, Maleness–Femaleness, Moral Status

Atıf/Citation
Bilgin Tiryaki, Kübra. "Canlıların Oluşumuna Dair Açıklamanın Ahlâka Etkisi: Aristoteles ve İbn Sînâ'da Dişilik ve Erillik". *Pamukkale Divinity* 1 (2026), 1-9.
Bilgin Tiryaki, Kübra. "The Impact of Explanations of Generation of Animals on Ethics: Femaleness and Maleness in Aristotle and Ibn Sīnā". *Pamukkale Divinity* 1 (2026), 1-9.

Copyright
The copyright of the published article belongs to its author under **CC BY NC 4.0** license. To view a copy of this licence, visit https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Artificial Intelligence (AI) Disclosure
The author declares that she did not make use of artificial intelligence in the article.

* Bu çalışmanın ilk bulguları "10. Kadın Araştırmaları Kongresi: Mitik Söylem ve Kadın" (10 Nisan 2025, İstanbul) programında sözlü olarak sunulmuştur.

Giriş

Bu çalışmada Aristoteles'in *Canlıların Oluşumu Üzerine* (*Peri Zôôn Genêseôs/ GA)* eseri ve onun kadının ahlâkî statüsünün belirlenmesi ve buna bağlı olarak erdemler-erdemsizlikler karşısındaki konumunun etkisini görmek adına eserin felsefe tarihinde yazılmış ilk kapsamlı şerhi olan İbn Sînâ'nın Şifâ/ *Kitâbu'l-hayevân*'ı içerisinde yaptığı açıklamalar ile karşılaştırılacaktır. Böylelikle *Kitâbu'l-hayevân* içerisinde meni-menstrüal kan üzerinden yapılan üreme açıklamasının bu kez İbn Sînâcı ahlâk anlayışında kadının konumuna ilişkin etkisi değerlendirilecektir. Çalışmada ilk olarak Aristoteles sonrasında İbn Sînâ'nın kendi felsefî sistemi içerisinde yeniden inşa edilen bu metnin üreme ve dişilik-erillik açıklaması bağlamında ne oranda Aristoteles'i takip ettiği ne oranda ondan ayrıldığı tespit edilecektir. İkinci olarak Aristoteles'in dişiliğe/kadınlığa atfettiği konumun İbn Sînâ'da sürdürülüp sürdürülmediğine bakılacak ve her iki filozofun kadınlığın ahlakî statüsünü bilhassa erdemler ve erdemsizlikler üzerinden nasıl inşa ettikleri irdelenecektir. Çalışmanın temel iddiası; Aristoteles'in canlıların oluşumuna ilişkin açıklamasının filozofun ahlâka ilişkin yaklaşımının temelinde bulunduğu, İbn Sînâ'nın bu açıdan Aristoteles'ten farklılaşmasına rağmen kadının ahlâkına dair tavrında onunla örtüştüğüdür. Bu etkinin en açıktan görüldüğü nokta ise kadının aile içerisindeki konumu ve onun sahip olması beklenen erdemlerin mahiyetidir. Her iki filozofun insanın mahiyeti ve yetkinleşmesine ilişkin yaptığı açıklamanın kadının sahip olması beklenen erdemler üzerinden daraltıldığı ve insanî yetkinleşmede bir anlam kaybı ortaya çıktığı vurgulanacaktır. Çalışmada metin analizi yöntemi ve karşılaştırma tekniği kullanılmıştır.

1. Aristoteles'in *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA)'*deki Bağlamı

Metafizik ve fizik teorilerde ortaya konulan sonuçların ahlâk ve siyaset teorilerine etki ettiği, onları şekillendirip dönüştürdüğü bilinen bir gerçektir. Felsefe tarihi boyunca sistem kurucu filozoflar doğa, mantık, matematik, metafizik bilimlerinde ürettikleri teorilerini ahlâk-siyasete ilişkin yaklaşımlarıyla bütünlüklü bir biçimde sergilemişler; filozofların eserleri üzerine çalışan araştırmacılar ise pratik bilimler olan bu alanlarda teorik bilimlerin ilke ve sonuçlarını bulmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda felsefe tarihinin muallim-i evveli olarak kabul edilen, felsefi bilimleri sistematize ederek kuran Aristoteles'i (M.Ö. 322) kendisinden sonraki Peripatetik/Meşşaî bilimin etki alanını düşündüğümüzde dikkatle değerlendirmek kaçınılmaz olacaktır. Aristoteles'in ahlâk eserlerinde kadın ve erkeğin konumunun belirlenmesine ve kadını erkeğe nispetle daha düşük bir ontolojik statüde kabul etmesine sebep olan şeyin, onun *Metafizik*'teki madde ve surete ilişkin açıklamasından kaynaklandığı toplumsal cinsiyet literatüründe kendisine sıklıkla atıf yapılan bir husustur.[1] Nitekim Aristoteles'in o meşhur yaklaşımına göre madde bilkuvve/edilgin yani alımlayıcı bir yapıya sahipken; suret fiili veren yani etkin bir yapıya sahiptir. Aristoteles'in maddeye verdiği konumu cinsiyet ayrımını belirlemesi çerçevesinde ayrıntılı bir analize tâbî tutan Deslauriers, filozofun canlılık açıklamasını verdiği üç eserini dikkate alarak dişilik-erilliğin nasıl ayrıldığını ve her ikisinin üremedeki fonksiyonlarını inceler. Deslauriers, dişinin maddesel yapısı sebebiyle daha aşağı konumda bulunmasının oluşumun gayesinin gerçekleşmesine katkı sağlaması bakımından değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Esasında Aristotelesçi üreme açıklaması ona göre oluşumun iki veçhesini oluşturması bakımından kendisinde bir değer üretmez; aksine iki yapının yukarı veya aşağı konumlandırması üremedeki durumun bir gereği olarak ortaya çıkar. Ancak çalışmanın devam eden kısmı için kritik soru şurasıdır: Cinsel farklılık maddede bulunan farklılıksa ve akletme yetisi temelde maddî bir farklılık değilse aklın güçlerinde ve faaliyetlerinde cinsiyete dayalı bir farklılık bulunmasını bekleyemeyiz.[2] Bu durum bizim de bu makalede sorunsallaştırdığımız üzere Deslauriers'in akıl yürütmesinde olduğu gibi gerçekleşmeyecek ve üremedeki açıklama ahlâkî yaklaşımı destekleyen bir açıklamaya dönüştürülecektir.

Bu çalışmada söz konusu yaklaşımın Aristoteles açısından bir metafiziksel temel vermekle birlikte, bu temelin devamında doğa felsefesi altında yer alan *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA/Peri Zôôn Genêseôs)*

---

1 Aristoteles bağlamında bu konuyu ele alan pek çok çalışma içerisinden öne çıkanlar için bkz. M.L. Homiak, "Feminism and Aristotle's Rational Ideal", G. Lloyd (ed.), *Feminism and History of Philosophy* içinde, (Oxford: Oxford University Press, 2022): 132-152; M. C. Horowitz, "Aristotle and Woman", *Journal of the History of Biology* 9, sy. 2 (1976): 183-213; C. Witt, "Form, Normativity, and Gender in Aristotle: A Feminist Perspective". C. Freeland (ed.), *Feminist Interpretations of Aristotle* içinde, (University Park: Pennsylvania State University Press, 1998): 117-137.

2 Marguerite Deslauriers, *Aristotle on Sexual Difference: Metaphysics, Biology, Politics*, (Oxford: Oxford University Press, 2022), 60-150.

eserindeki erillik ve dişillik ayrımının da dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim Aristoteles erilliği meniye sahip olmak bakımından güç/fiil/kudret ile ilişkilendirirken kadını ise menstrüal kana sahip olmak bakımından zayıf/güçsüz/kuvve halinde olmakla ilişkilendirmektedir.[3] Canlılık kaynağı olan menideki sıcaklığa nispetle kadının soğukluğa sahip olduğu için böylesi bir canlılıktan yoksun olduğunu belirtmektedir**.** Kadının fiziki olarak zayıf ve güçsüz olması, kan damarlarının belirgin olmaması, yüzünün daha soluk olması menstrüal kan ve onun dışarıya atılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda kanın boşaltımı bir güçsüzlük olarak yorumlanır.[4] Aristoteles sütün peynir mayasıyla mayalanmasını da yine meni-menstrüal kan ilişkisi üzerinden açıklar:

> "Peynir mayası hayati ısı içeren bir süt türüdür. Sütü tek bir kütle haline getirir ve malzemeye şekil verir. Meni de menstüral kan üzerinde aynı etkide bulunur. Sütün ve menstrüal kanın doğası aynıdır."[5]

Bu pasajda görüleceği üzere Aristoteles, sütün soğuk bir yapıda olmasını menstrüal kandaki soğukluğa benzetmektedir. Tıpkı dişinin yumurtasının aşılanması için sıcaklık ve hayatiyet sahibi meniye ihtiyaç varken sütün mayalanarak peynire dönüşmesi için de peynir mayası içerisindeki sıcaklığa ihtiyaç bulunmaktadır. Meni ve menstrüal kan arasındaki farkı üreme halindeki duruma da taşıyan Aristoteles, kadının erkek gibi orgazm olması durumunda menstrüal kanın uygun oranda bulunamayacağını ve bu sebeple de gebeliğin gerçekleşmeyeceğini söyler.[6] Dolayısıyla kadının orgazmı gebeliğe mâni bir unsur olarak görülür. Aristoteles tarafından üreme çağındaki kadın tam da bu hususiyetleri bakımından erkekten ayrılırken menstrüal kanının bitmesiyle üreme özelliği biten kadın bu kez erkeğe yakınsanır:

> "…Dahası bir oğlan, fiziksel olarak bir kadına, bir kadın da kısır bir erkeğe benzer. Kadın bir nevi bazı şeylere yetersiz olması açısından kadındır. Yani kadın besinin nihai halinden (kanlı canlılarda kan, kansız canlılarda onun muadili) meni oluşturma gücüne sahip değildir. Çünkü onun doğası soğuktur. Bu durumda yetersiz işleyip olgunlaştırma bağırsaklarda ishale, kan damarlarında farklı türlerde ve özellikle menstrüal kan salınmasına neden olur. Bu doğal bir salınım, diğerleri patolojik olmasına rağmen bir kan salınımı olarak sınıflandırılmalıdır.[7]

Aristoteles'in üremeyi merkeze alarak menstrüal kan-meni üzerinden yaptığı bu kadınlık-erkeklik ayrımı onun ahlâka ilişkin eserlerinde doğrudan yansımasını göstermekle birlikte bu etkiyi oluşturacak sonuçlar *Canlıların Oluşumu Üzerine* eserinde dahi kendisini göstermeye başlamıştır:

> "Canlının formunun ait olduğu ilk hareket verici neden mahiyeti itibariyle maddeden daha iyi ve ilahidir. Üstün olan şeyin aşağı olandan ayrı olması daha iyidir. Bu nedenle, mümkün olan her yerde ve mümkün olduğu ölçüde erkek dişiden ayrıdır. Çünkü o daha iyi ve daha ilahi bir şeydir. Erkeklik, oluşturulan canlı varlıkların hareket ilkesi iken dişi onların maddesini temin edendir. Bu ilke ve nitelikler ile birbirlerinden ayrılan erkek ve dişi üreme amacıyla bir araya gelir".[8]

Pasajda görüleceği üzere bilfiilliği veren hareket ilkesi erillik olarak vaz edildiği için dişiliğe nispetle "daha iyi ve ilahi olarak" kabul edilmektedir. "How Sexist Is Aristotle's Developmental Biology?" adlı makalesinde Henry, Aristoteles'in *Canlıların Oluşumu*'nda üremedeki erillik ve dişilliği konumlandırmasının mutlak anlamda kadını erkek karşısında eksik ve sakat kabul etmeyi gerektiren bir açıklama olmadığını savunur. Ancak erkeğin menisinin sıcak ve üretken; kadının menstrüal kanının ise soğuk ve edilgin olması yönündeki olgusal açıklamanın ardından erkeğin daha üstün ve ilahi, kadının ise ona nispetle aşağıda ve değersiz olduğuna ilişkin yargının çıkartılmasının cinsiyetçi bir kabule dayandığını söyler. Yazara göre Aristoteles'in üremeye dair açıklamadan böylesine bir değer üretmesi onun cinsiyetçi bir ideolojiden etkilendiğini göstermektedir.[9]

---

3 S.M. Connell, *Aristotle on Female Animals: A Study of The Generation of Animals*, (New York: Cambridge University Press, 2016), 1-10.

4 Aristoteles, *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA)*, 727a25; Ahmet Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine* (İstanbul: İHU Yayınları, 2024), 161. A. Kosman, "Male and female in Aristotle's Generation of Animals". J. G. Lennox-R. Bolton (ed.), *Being, Nature and Life in Aristotle: Essays in Honor of Allan Gotthelf* içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 147-167.

5 Aristoteles, *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA),* 739b21; Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 202.

6 Aristoteles, *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA),* 727b12, Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 162.

7 Aristoteles, *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA)*, 728a18-728a25, Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 167.

8 Aristoteles, *Canlıların Oluşumu Üzerine (GA)*, 732a5-732a12, Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 177.

9 D. M. Henry, "How Sexist Is Aristotle's Developmental Biology?", *Phronesis* 52/3 (2007): 21-25.

2. İbn Sînâ'nın *Kitâbu'l-hayevân*'ındaki Bağlam

Aristoteles'in canlılar bilimine dair araştırmaları onun felsefe-bilim külliyatının büyük bir kısmını kuşatır. Onun canlılar bilimine dair yazdığı eserler arasında öne çıkanları olan *Canlılar Üzerine Araştırmalar (Ton peri ta zoia historion), Canlıların Parçaları Üzerine (Peri zôôn moriôn)* ve *Canlıların Oluşumu (Peri zôôn genêseôs) eserleridir.* Bu üç kitap Yahya b. Bıtrîk (ö. 200/815 [?]) tarafından 9. yüzyılda *Kitâbu'l-Hayevân* adlı altında Arapçaya çevrilmiştir.[10] Süryanice veya Yunanca olma ihtimali bulunan kaynak metnin kendisinin Aristoteles biyolojisine dair üç kitabın bir araya getirilmiş hali mi olduğu yoksa çevirmen tarafından bu üç metnin bir araya getirilerek *Kitâbu'l-hayevân* başlığı altında mı çevrildiği meselesi belirsizdir. İbn Sînâ'nın Şifâ külliyatı içerisinde yazdığı *Kitâbu'l-hayevân*'ı Aristoteles'ten çevrilen üç kitabın tasnifi üzerine şekillenmiş aynı sıra düzeni içerisindeki on dokuz bölümden oluşur. Eser içerisinde yer alan *Canlıların Oluşumu Üzerine* kısmını daha çok insan anatomisi ve üremesi üzerinden anlatmaktadır. Aristoteles'in bütün canlılar üzerinden ele aldığı bölümü İbn Sînâ'nın insana odaklı bir şekilde işlemesinin onun tabip olmasından kaynaklı olduğu belirtilmektedir.[11] İbn Sînâ Aristotelesçi metni şerh edip onu yorumlarken metni yeniden kurgular, tecrübî bilgilerini katar ve bazı teorik konuları kendi felsefesi bağlamında ortaya koyar.[12]

Metne ve onun İbn Sînâ tarafından alımlanmasına ilişkin bilgilerden sonra Aristoteles'in *Canlıların Oluşumu* eserindeki üreme açıklamasının, İbn Sînâ'nın (ö. 1037) *Kitâbu'l-hayevân*'ı içerisinde nasıl yorumlandığını incelemeye geçebiliriz. İbn Sînâ, Aristoteles'ten farklı olarak kadın vücudunun da meni ürettiğini söyler. Fakat bu meni yapısal olarak saf olmadığı için üretici bir güce sahip değildir. Aristoteles birçok yerde dişi menisinden bahsedilemeyeceğini söylese de İbn Sînâ, Aristoteles'i yanlış anlayanların böyle yorumladığını düşünür.[13]

İbn Sînâ yukarıda bir kısmını alıntıladığımız 727a25-727b12 pasajlarını yorumlarken menstrüal kanın son sindirim bakiyesi olduğunu ancak menide olduğu gibi bir olgunluğa erişemediğini söyler. Ona göre bu olgunlaşamamanın sebebi kadının erkekten daha güçsüz olmasıdır. Bu güçsüzlüğün tezahürleri ise kadınların damarlarının ince, etlerinin daha yaş/rutubetli, bedenlerinin ise daha küçük olmasıdır.[14] İbn Sînâ menstrüal kan ile meni ilişkisini şöyle açıklar:

> "Kadınlarda toplanan meni, erkeklerdeki üretici güce sahip olgunlaşmış bir meni gibi olsaydı, onlarda menstrüal kan diye bir şeyin olmaması gerekirdi. Çünkü meninin varlık sebebi menstrüal kanın varlık sebebinin zıddıdır. Çünkü menstrüal kan [kadının] doğasındaki olgunlaşmanın eksikliğinden dolayı meydana gelir. Meni ise olgunlaşmanın kemâlinden dolayı oluşur. O halde menstrüal kan üretici meni olmazken, üretici meni de menstrüal kan olmaz".[15]

Pasajda görüleceği gibi İbn Sînâ kadında bulunduğunu söylediği meninin olgunlaşmamış durumda olduğunu, aksi durumda menstrüal kanın kadında bulunmayacağını söylemektedir. Menstrüal kan ise kadının doğal yapısındaki olgunlaşma eksikliğinden dolayı oluşmaktadır. İbn Sînâ'nın burada olgunlaşmadan kastı fiziki anlamda erkeğe nispetle daha zayıf durumda olma ile ilişkilidir. Bu bağlamda İbn Sînâ menstrüal kan ile kadındaki meninin yapısını niteliksel ve kesin bir ayrıma tâbî tutmaktadır.

Aristoteles'in erkeği bilfiil var kılan sureti veren; kadını ise edilgin olarak sureti alan madde olarak tanımlaması 729a34-730b8 pasajları arasında da vurgulu bir biçimde tekrarlanmaktadır. Yukarıda alıntıladığımız cinsiyetlerin erkek ve dişi olarak farklılığının gaye sebeplerinin ele alındığı 732a5-732a12 pasajında Aristoteles "canlının suretinin ait olduğu ilk hareket verici nedenin mahiyeti itibariyle maddeden

---

10 Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 20-21. Göksu, literatürde metnin Yahyâ b. Bıtrîk'e aidiyeti ile ilgili farklı görüşler olduğunu belirtir. Dahası metnin Bıtrîk tarafından yapılan Arapça çevirisinden daha iyi bir Süryanice çevirisi bulunduğu Yahyâ b. Adî (ö.364/975) tarafından iddia edilmiştir. J. Brugman- H. J. Drossaart Lulofs, *Aristotle Generation of Animals The Arabic Translation Commonly Ascribed To Yahya Ibn Bitriq*, (Brill: Brill, 1971) 1-2; Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1983) akt. Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 80.

11 Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 22.

12 Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 365-370.

13 İbn Sînâ, *eş-Şifâ/ Kitâbu'l-Hayevân*, (ed.) İbrahim Medkur, (Mısır: [y.y.], 1970), 397; Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Üzerine*, 163.

14 İbn Sînâ, *eş-Şifâ/ Kitâbu'l-Hayevân*, 396; Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 162.

15 İbn Sînâ, *eş-Şifâ/ Kitâbu'l-Hayevân*, 396-397; Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 162-163.

daha iyi ve ilahi" olduğunu söylemektedir. Erkeğin kadından üstün olmasını buraya bağlayan Aristoteles'in böylesi bir çıkarımda bulunmasının sebebi esasında ay-altı alemde hareket verici failler ile varlık verici failler ayrımını yapmamasına dayanmaktadır. Üreme sürecinde meninin kaynağı olan erkek, yumurtayı aşılayan hareketi veren fail ilke konumundadır. Aristoteles açısından hareket ile varlık verme arasında bir ayrım olmadığı için erkekte olduğu gibi hareket veren faillerin tamamı bizzat o şeyin suret vericisi olarak kabul edilir.[16] Sureti alan olması bakımından kâbil olan maddeye karşılık gelen kadın rahmi, erkeğin hareket veren fail olduğu bir açıklamada hiçbir zaman varlığı veren aslî fail olmayacaktır. Oysa Aristoteles açısından baba olan fail ilkenin hareketi bizzat o suretin meydana gelişinin sebebi olduğu için burada erkeğin karşısındaki kadının zatî illet olmak bakımından ontolojik bir farkı bulunmaktadır.

Aristoteles'in erkeğin menisi ve kadının menstrüal kanına dair yaptığı olgusal açıklamanın ardından madde-suret teorisinin temelleri üzerine şekillenen kadına dair olumsuz değer yüklü çıkarımların İbn Sînâ tarafından yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Aristoteles'ten farklı olarak İbn Sînâ'nın *Kitâbu'l-hayevân*'ın geneline hakim olan bir tavırla metafiziksel ve değer bazlı çıkarımlara girmediği söylenebilir.[17] Bunun köken sebebi İbn Sînâ'nın hareket veren failler ile varlık veren failler ayrımı yapmasının bir sonucu olarak erkeğin üremedeki konumunu sureti almaya yönelik hazırlığı sağlayan "hareket verici yakın fail" olarak görmesidir. Filozofun fizik ve metafizik metinlerinde ayrıntılı olarak görüleceği üzere kadının menstrüal kanın mahalli olan bir rahme sahip olmak bakımından maddeye yani kâbil illete, erkeğin de suret verici değil ancak surete hazırlayıcı hareketlere sahip olması bakımından surete yakınsanması akla gelse de İbn Sînâ "*Semâ'u't-tabi'î*"de böylesi bir benzetmeyi açıkça "garip" bulduğunu söyler: " …Bazen heyûlânın sureti arzulaması durumu zikredilir ve (madde) dişiye, suret de erkeğe benzetilir. Bu, anlamadığım bir şeydir".[18]

İbn Sînâ için üreme sürecinde hareket veren fail hiçbir şekilde var kılıcı bir etkide bulunamaz. Erkeğin menisi ve kadının menstrüal kanının cinsel birliktelik yoluyla ortaya çıkan hareketler sonucu bir araya gelmesi ancak varlık verici failden gelecek "feyz"e ilişkin hazırlık sağlar ve maddede bir istidâd oluşturur. İşte bu istidâd failden gelen sürekli var kılıcı feyzin o maddesel hazırlığa isabet etmesi ve orada canlılık sahibi bir varlığın meydana gelmesi ile neticelenmiş olur.[19] Bu metafizik ve fiziksel açıklama İbn Sînâ'nın erkek ve kadın arasındaki üreme ilişkisini netleştirmekle birlikte Aristoteles'te olduğu gibi erkeği suretle kadını ise maddeyle özdeş kılmaya ilişkin bir yorum faaliyetini de anlamsız kılar. Nitekim İbn Sînâ böyle bir benzetmenin makul bir zemini olmadığını düşünür.

3. Kadın Düşünen Bir Canlı mı? Üreme Açıklamasındaki Farklılık Ahlâkî Statüdeki Ortaklığa Nasıl Dönüştü?

Canlıların Oluşumu Üzerine kitabı bağlamında Aristoteles ve İbn Sînâ arasındaki bu farklılığın belirginleşmesinin ardından üremeye ilişkin açıklamanın kadının ahlâkî statüsüne olan etkisini her iki filozof açısından karşılaştırmaya geçebiliriz. Aristoteles erdem açısından erkeğin karşısına konumlandırdığı kadın, çocuk, köle-hizmetçi gibi unsurları bilhassa hane içi düzen merkezinde erdemler üzerinden ayrı bir ahlâkî statüye tâbî tutar. Diğer unsurları bu çalışma bağlamında şimdilik bir kenarda tutarak söyleyecek olursak, kadın sahip olması beklenen erdemler ve kaçınması gereken erdemsizlikler üzerinden erkeğe nispetle daha düşük bir ahlâkî bilince sahip olması üzerinden ele alınır.

Magna Moralia'da Aristoteles evin unsurları olması bakımından birbirleriyle ilişkili olan kadın ve kölenin durumunu karşılaştırır şekilde erkek karşısında kadının konumunu adalet ve hak üzerinden inceler:

> "…Uşak da efendiye karşı adil olamaz; nitekim uşak efendinin bir nesnesidir. Ama eğer ona karşı adil olacaksa, ancak ev idaresi bakımından adil olabilir. Öte yandan bizim aradığımız bu değil, *polis*e ilişkin olan. Nitekim *polis*e ilişkin adil olan eşitlik ve benzerlikte yatar görünüyor. Diğer taraftan karı ve koca birlikteliğindeki hak *polis*e ilişkin olan hakka daha yakın durur. Nitekim karı kocadan daha aşağı seviyede, ama diğerlerinden daha yakındır ve bir biçimde eşitlikten daha fazla pay alır, bu yüzden de bunların yaşamı *polis*e ilişkin ortaklığa daha yakındır,

16 Richard Sorabji, "Infinite Power Impressed: The Neoplatonist Transformation of Aristotle", *Matter, Space and Motion* içinde (London: Duckworth, 1988): 249-285.

17 Göksu, *Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine*, 181.

18 İbn Sînâ, *eş-Şifâ/ es-Semâ'u't-tabi'î*, Nşr. Sa'îd Zâyed (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1975), 20; İbn Sînâ *Fizik I (Semâ'u't-tabi'î)*, çev. Muhittin Macit-Ferruh Özpilavcı (İstanbul: Litera Yayınları, 2014), 21.

19 Kübra Bilgin Tiryaki, *Doğa ve İstidâd: İbn Sînâ'da Türleşme ve Bireyleşim* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2025), 178-180.

> dolayısıyla da en çok da karının kocaya karşı hakkı polise ilişkin olana diğerlerinden yakındır".[20] [Vurgu bize ait].

Adalet erdemine ilişkin tartışma içerisinde yer alan yukarıdaki pasajda Aristoteles hane içerisindeki unsurlar üzerinden adaletin ne şekillerde tahakkuk edeceğini irdeler. Ona göre kölenin efendi karşısındaki adaleti ancak "ev idaresi" bakımından söz konusu edilebilir. Oysa filozofun peşinde olduğu polis, yani kamusal yaşam içerisindeki adaletin ne şekilde tesis edileceği yönündedir. Zira buradaki adaletin ayırt edici özelliği eşitlik ve benzerlik üzerinden ele alınmasıdır. Hane içerisinde olsa bile karı koca arasında hakkın tesis edilmesi köle-efendi arasındaki ilişkiye göre daha mümkün görülür. Kadın, erkek karşısında düşük statüde bulunsa bile ev içerisindeki diğer unsurlar olan köle ve çocuğa kıyasla erkek karşısında eşitlikten daha fazla pay almaya hak kazanır. Aristotelesçi metafizik ve üremeye dair açıklamalarda görüldüğü üzere kadının erkek karşısındaki "doğal eksikliği" onun erdemler yönünden erkekten ayrışmasının da zemininde yer alır. Erdemlerin kişilerin bulunduğu toplumsal konum ve duruma göre vurgu yönünden bazı farklar taşıması kaçınılmazdır. Nitekim kadının hane içerisindeki konumuna bağlı olarak erdemlerin farklılaşmasının insanın yetkinleşme bağlamında onu düşünsel etkinliğine götürecek etkisi bakımından dikkate alınmasının farklı bir ahlâk düşüncesi ortaya çıkartabileceği varsayılabilir. Bu çıkarım ise Antik Yunan düşüncesinin aklî ve siyâsî her tür yetkinlik alanını hane dışında "polis"te icra edilecek bir faaliyet olarak görmesi ile gerçekleşmeyecek bir ideale dönüşmektedir.[21] Kadının, kölenin, çocuğun ve hatta yaşlı erkeğin yani poliste aktif hür yetişkin erkek olmayanların insanî yetkinleşmenin neredeyse dışında bırakılmaları da düşünen canlı olan insan tanımıyla uyumlu olmayan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. İnsanlara ilişkin bu konumsal farklılık ahlâkî yaşamın amacı olarak görülen "insanî yetkinleşme"ye götürmeyecek şekilde formüle edildiğinde Aristotelesçi ahlâk açısından da ciddi çelişkiler doğurmaktadır.

Aristoteles'in insanî yetkinleşme ve mutluluk gayesini tehlikeye düşürmek pahasına erdemlerin kişilerin konumlarına göre değişimini savunmasının sebebi, *polis*ten başlayarak haneye kadar uzanan yöneten-yönetilen arasında kurulacak ilişkinin tesisiyle doğrudan alakalıdır. Aristoteles bunu *Politika* eserinde şöyle ifade eder: "[Yöneten ve yönetilenin] aynı olduklarını ve üstünlüğün en yüksek niteliğinin her ikisinde de olması gerektiğini söylediğimizi farz edelim, neden birinin tamamen yönetmesi, diğerinin de tamamen itaat etmesi gereksin?".[22] Aristoteles kişilerin ahlâkî statülerini belirleyecek şekilde erdemlerin hem yapı hem de içeriksel farklılaşmasının dayandığı yöneten-yönetilen ayrımını toplumsal olmaktan çıkartıp "doğal bir farklılık" olarak kabul eder. Bu doğallık yönetenin yönetilen köle, kadın ve çocuklarla olan ilişkisinde farklılık arz eder:

> "Özgür insanın köle, erkeğin kadın, adamın erkek çocuk üzerindeki yönetiminin tümü doğaldır ama aynı zamanda da farklıdır, çünkü her durumda ruhun bölümleri varken bunların dağılımı farklıdır. Bunun için ruhun düşünme yeteneği, bir kölede hiç bulunmaz; bir kadında işlevsel değildir, çocukta ise gelişmemiştir. O yüzden aynı koşulların ahlak kuralları bağlamında da geçerli olduğunu, yani herkesin bunlarda payı olması gerektiğini ama bunun aynı ölçüde değil, sadece her birinin kendi işinin gerektirdiği kadar olacağını kabul etmeliyiz. Çünkü yöneten ahlâkî erdeme tamamen sahip olmalıdır; çünkü görevi tamamen baş yaratıcı olmaktır ve akıl baş yaratıcıdır. Diğer üyeler de buna kendilerine gerektiği kadar sahip olmalıdır. Bundan dolayı hakkında konuşulan sınıfların her birinde ahlâkî erdem bulunması gerektiği açıktır; Sokrat'ın zannettiği gibi, bir adamın haysiyeti, bir kadınınkiyle aynı değildir, adaleti ve cesareti de aynı değildir. Biri, yönetici cesaretidir, diğeri ise hizmetkâr cesareti, diğer erdemler de aynı şekildedir".[23] [Vurgular bize ait].

Bu pasaj Aristoteles'in kadının erkek karşısında yönetilen doğası gereği sahip olması gereken erdemlere nispetle onun ahlâkî statüsünü belirlediği en açık yerlerden birisidir. Erdemlerin toplumsal konumlara göre makul seviyedeki farklılığını aşan ve erkek ile kadın arasındaki kapatılamaz açığı oluşturan kısım, erdemlerin bütününü insan hayatını yetkinleşme ve mutluluk amacına adamayı mümkün kılacak "akıl gücü ve düşünme" erdeminin kadın için işlevsiz kılınmasıdır. Yöneten hür erkek düşünme erdemleri temelinde bütün erdemlere sahip olurken kadın ve toplumun diğer sınıfları ancak "kendilerine gerektiği kadar" olan ve onlara yine yönetici tarafından tanımlanmış erdemlerle donanmalıdırlar. Aristoteles'in pasajın sonunda

---

20 Aristoteles, *Magna Moralia*, çev. Y. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016), 107.

21 Antik Yunan toplumunun hane-polis ayrımına dair bir analiz için bkz. Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 57-76.

22 Aristoteles, *Politika*, çev. Ersin Uysal (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 35; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011), 168.

23 Aristoteles, *Politika*, 35-36.

söylediği adalet ve cesaret erdemlerinin kadında ve erkekte aynı şekilde ortaya çıkmadığını söylemesi, yukarıda belirttiğimiz konumsal farklılıklar açısından anlaşılır görünse de akıl gücüne sahip olup onu kullanma bakımından kadını neredeyse yetkinleşme amacının dışına itmesi sebebiyle, bütünsel bir ahlâkî süreç açısından sorun oluşturmaya devam etmektedir.

Aristoteles'in üremeye dair yaptığı açıklamada kadını yerleştirdiği konum, düşünen canlı olan insan oluşunun bir gereği olarak oraya çıkan ahlâkî yetkinleşme amacını tehlikeye düşürmektedir. İbn Sînâ ise *Kitâbu'l-hayevân* eserinde Aristoteles'te olan açıklamayı tevarüs etmez ve kadın ile erkeğin üreme sürecinden kadının varoluşsal değerine ilişkin bir yargıda bulunmaz ancak kadının erkek karşısındaki konumu ve edinmesi gereken erdemlere ilişkin tespitlerinde kadının akıl ve düşünme yönünden zayıflığına dikkat çeker:

> "Kadın gerçekte zayıf akıllıdır ve arzu ve öfkesine çabuk kapılır."[24]
>
> "Kadının ödevi iffetli olmaktır. Çünkü kadın şehvetinde ortak olunandır ve nefsine oldukça davetkârdır. Bununla birlikte kadın çok hilekâr ve akla pek az itaat edendir. Kadında ortaklık, büyük bir nefret ve utanca yol açar ki bu meşhur zararlardandır. Erkekte ortaklık ise utanca değil, kıskançlığa yol açar. Kıskançlık ise dikkate alınmaz, çünkü kıskançlık şeytana itaattir".[25]

Bu pasaj İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ/ el-İlâhiyyât* eserinin son bölümünde şehir ve aile yönetiminin ilkelerine ilişkin kısımda yer almaktadır. Sistem kurucu bir filozof olmasının yanında ahlâka dair çok az yazmış olan İbn Sînâ, yukarıdaki satırlarda kadının aklını kullanması yönündeki düşüklüğüne dikkat çekerek onu iffeti merkeze alan bir ahlâkî konuma yerleştirir.[26] Oysa akıl gücünü kullanan insan hikmet, şecaat ve iffet erdemlerinin bütününden ortaya çıkacak adalet erdemiyle donanmak suretiyle insani yetkinliğine kavuşacaktır. Ancak daraltılmış bir iffet anlamına ilişkin bir yapı üzerinden tanımlanan kadının ahlâkî statüsünde kadının tek eşli erkeğin ise çok eşli olabilme durumu dahi utanç ve kıskançlık halleri bağlamında ele alınır. Bu durumda kadın erkeğin çok eşliliğine yönelik hissedeceği kıskançlık halinde ise şeytana özgü bir özelliğe sahip olması yönünde tedip edilir. Aile yönetimine dair yazdığı bir risalesinde ise İbn Sînâ erkeğin yöneten özne olması doğrultusunda konumlandırdığı kadının sahip olması gereken erdemleri şöyle sıralar:

> "Erkeğin malda ortağı, evin yönetimi ve idaresinde pay sahibi, yokluğu esnasında onun vekilidir. Kadınların en iyisi, akıl, dindarlık, iffet, zekâ, hayâ, yufka yüreklilik, sevecenlik, uzun dilli olmama, kocasına itaat etme, kendisini onun hizmetine verme ve onun rızasını yeğleme, ağırbaşlılık ve kendi ailesi nazarında saygınlıkla donanmış olan; kısır olmayan; evi düzenlemeye ve harcamada ölçü gözetmeye vakıf ve kadir olan; hoş geçinmek, iyi davranmak ve iyi huylulukla karşılıklı ünsiyete, kocasının kaygılarının tesellisine ve üzüntülerinin giderilmesine sebep olan kadındır".[27]

İbn Sînâ pasajda kadının hane içerisindeki konumu üzerinden sahip olması beklenen erdemleri sıralar. Burada akıl ve zekâ erdemlerini zikretse de insan hayatının bütünü söz konusu olduğunda eve ve evin yöneteni konumundaki erkeğe nispetle tanımlanan erdemlerin bu bütünlük sonucunda beklenen insanî yetkinliğe ne oranda hizmet edeceği belirsiz görünmektedir.[28]

İbn Sînâ gerek fizik teorisinde gerekse de canlıların üremesine ilişkin açıklamasında Aristoteles'te olduğu gibi erkeklik-kadınlığın doğal durumunu ontolojik olarak birbirinden ayırmasa da hane yönetimi söz konusu olduğunda kadının ahlâkî statüsüne ilişkin yargılarında Aristoteles'le benzeşir. Her iki filozofun Meşşaî paradigma itibariyle süreklilik arz eden açıklamalarının toplumsal bağlam ve felsefi içerik olarak bunca farklılığına rağmen taşıdığı bu ortaklığın üzerinde ayrıntılarıyla durulması gerekmektedir. Nitekim İbn Sînâ sonrasında ahlak üzerinde müstakil eserler kaleme alan filozofların öne çıkanlarından birisi olan

---

24 İbn Sînâ, *Metafizik II (el-İlâhiyyât)*, çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayınları, 2005) 197.

25 İbn Sînâ, *Metafizik II (el-İlâhiyyât)*, 199.

26 Haddizatında iffet erdeminin anlamı ve alt erdemleri düşünüldüğünde kadının cinselliğini muhafaza etmesi ile sınırlandırılmadığı ve arzu gücünün imkanlarını kuşatan, tüm insan fertleri için geçerli erdemler olduğu görülür. Bkz. Nasîruddîn Tusî, *Ahlak-ı Nâsırî*, çev. Anar Gafarov-Zaur Şükürov (İstanbul: Litera Yayınları, 2007), 94-95.

27 İbn Sînâ, "Aile Siyasetine Dair Risâle", Çev. Vecdi Akyüz). *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde, (ed. İsmail Kara), C.III (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), 71.

28 Ömer Türker, *Pratik Felsefenin Yeniden İnşası: Ahlâkîliğin Doğası* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 134-135.

Nasırüddîn et-Tûsî *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserinde benzer yargıları sürdürür. Aynı gelenek içerisinde üretilen ahlâk eserleri kanonlar üzerinden kadınların ahlâkî statüsüne ilişkin kanaatleri üretmeye devam eder.[29]

Sonuç

Aristoteles'in biyolojik açıklamaları üzerinden şekillenen kadınlık ve erkeklik tasavvuru, yalnızca doğal farklılıkların ifadesi olmakla kalmaz; aynı zamanda ahlakî ve toplumsal statülerin inşasında belirleyici bir rol oynar. Aristoteles'in madde-suret teorisini kadın ve erkeğin doğasına uyarlaması, *Canlıların Oluşumu Üzerine* adlı eserinde üreme bağlamında kadının edilgen ve eksik bir varlık olarak konumlandırılmasıyla pekiştirilir. Bu durum kadının ahlâkî kapasitesini daraltır ve düşünen bir canlı olan insanın ahlâkî yetkinlik ve mutluluğa erişmesi yönünde kısıtlılık ile sonuçlanır. Bu yaklaşımda kadın, doğası gereği eksik kalan bir oluşumun temsilcisi olarak ele alınırken, yetkinliği ortaya çıkartacak şekilde erdemlerle donanmanın ise tam anlamıyla erkek bilincinde gerçekleşebileceği düşünülür.

İbn Sînâ ise Aristoteles'in madde-sureti kadın-erkek ilişkisi üzerinden bir benzetmeyle ele alışını kabul etmez. Dahası *Kitâbu'l-Hayevân*'da üreme sürecini ele alırken dişillik ve erilliğin konumundan yola çıkarak kadının ontolojik statüsüne dair çıkarımlarda bulunmaz. Buna karşın hane yönetimi ve kadının erkek karşısındaki konumuna ilişkin yaklaşımında İbn Sînâ'nın kadının sahip olması beklenen erdemleri erkeğin yönetici konumuna nispetle daraltması ve daha düşük bir konuma yerleştirmesi Aristotelesçi yaklaşımla benzerlik arz eder. İbn Sînâ sonrasındaki ahlâk literatürü içerisinde de yeniden üretilmeye devam edecek bu tavır kadını insanî yetkinleşme paydası içerisinde erkekten ayırır ve onu sınırlı bir ahlâkî donanıma tâbî tutar. Kadını ahlâkî anlamda ikincil bir konuma yerleştiren bu tavır onu erdemin taşıyıcısı olmaktan ziyade, erdemli yaşamı mümkün kılan bir yapının işlevsel parçası olarak görür.

[29] Zahra Ayubi, *Ahlakın Cinsiyeti: Klasik İslâm'da Kendilik, Aile ve Toplum Etiği*, çev. Galipcan Altınkaya, (İzmir: Livera Yayınları, 2022), 27; Havva Özçay, *Erdemlerin Cinsiyeti Var Mıdır? İslam Ahlâk Literatürü Bağlamında Bir Araştırma*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 64-72.

Kaynakça

Arendt, H. İnsanlık Durumu. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Aristoteles. Nikomakhos'a Etik. çev. Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011.

Aristoteles. Magna Moralia. çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016.

Aristoteles. Politika. çev. Ersin Uysal. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

Aristotle. Generation of Animals. Translated by A.L. Peck. Harvard: Harvard University Press, 2000.

Ayubi, Z. Ahlakın Cinsiyeti: Klasik İslâm'da Kendilik, Aile ve Toplum Etiği. çev. Galipcan Altınkaya. İzmir: Livera Yayınları, 2022.

Bilgin Tiryaki, K. Doğa ve İstidâd: İbn Sînâ'da Türleşme ve Bireyleşim. İstanbul: Klasik Yayınları, 2025.

Connell, S.M. Aristotle on Female Animals: A Study of The Generation of Animals. New York: Cambridge University Press, 2016.

Deslauriers, M. Aristotle on Sexual Difference: Metaphysics, Biology, Politics. Oxford: Oxford University Press, 2022.

Göksu, A. Aristoteles ve İbn Sînâ'da Canlıların Oluşumu Üzerine. İstanbul: İHU Yayınları, 2024.

Henry, D. M. "How Sexist Is Aristotle's Developmental Biology?". Phronesis 52/3 (2007), 251-269.

Homiak M.L. "Feminism and Aristotle's Rational Ideal". G. Lloyd (ed.), Feminism and History of Philosophy içinde. Oxford: Oxford University Press, 2002, 132-152.

Horowitz, M. C. "Aristotle and Woman". Journal of the History of Biology 9/2 (1976), 183-213.

İbn Sînâ. Fizik I (Semâ'u't-tabi'î). çev. Muhittin Macit-Ferruh Özpilavcı. İstanbul: Litera Yayınları, 2014.

İbn Sînâ. "Aile Siyasetine Dair Risâle". çev. Vecdi Akyüz. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi içinde. (ed.) İsmail Kara. C.III. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, 64-75.

İbn Sînâ. eş-Şifâ/ es-Semâ'u't-tabi'î. nşr. Sa'îd Zâyed. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1975.

İbn Sînâ. eş-Şifâ/ Kitâbu'l-Hayevân. (ed.) İbrahim Medkur. Mısır: [y.y.], 1970.

İbn Sînâ. Metafizik II (el-İlâhiyyât). çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayınları, 2005.

Kosman, A. "Male and female in Aristotle's Generation of Animals". J. G. Lennox-R. Bolton (ed.), Being, Nature and Life in Aristotle: Essays in Honor of Allan Gotthelf içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 147-167.

Özçay, H. Erdemlerin Cinsiyeti Var Mıdır? İslam Ahlâk Literatürü Bağlamında Bir Araştırma. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Sorabji, R. "Infinite Power Impressed: The Neoplatonist Transformation of Aristotle". Matter, Space and Motion içinde. London: Duckworth, 1988. 249-286.

Tusî, Nasîruddîn. Ahlak-ı Nâsırî. çev. Anar Gafarov-Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayınları, 2007.

Türker, Ö. Pratik Felsefenin Yeniden İnşası: Ahlâkîliğin Doğası. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Witt, C. "Form, Normativity, and Gender in Aristotle: A Feminist Perspective". C. Freeland (ed.), Feminist Interpretations of Aristotle içinde. University Park: Pennsylvania State University Press, 1998, 117-137.